

žalo na srcu. In leta 1929, ko sem bil že v Ljubljani, sem si zapisal v dnevnik, da so kočevski študentje 3. jan. 1929, tedaj že visokošolci, priredili Cankarjev večer.

Naj bodo ti spomini prispevek k stoletnici Ivana Cankarja, ki ga danes mnogo bolj poznamo in cenimo kakor pred petdesetimi leti.

OPOMBE

1. Dr. Štefan Rajh je pozneje iz Kočevja odšel v Celje. Njegova žena Helena, roj. Snój (rojena 3. apr. 1893 v Zagradcu pri Grosupljem) je umrla v Celju 24. jan. 1970. Že v Kočevju je bila priznana pevka in igralka, svoj vrhunec pa je dosegla kot članica učiteljskega pevskega in dramskega društva. Uveljavila se je zlasti v vlogi Golarjeve vdove Rošlinke in v Nušičevi komediji Gospa ministrica. Nastopala je tudi pred mladino na progi Brčko—Banovići in Samac—Sarajevo ter pozneje v Slovenskem Primorju. (Prim. Fedor Gradišnik, Helena Rajhova, Delo 28. jan. 1970.) Dr. Rajh je bil meni velik dobrotnik, ker sem prvo leto gimnazijskega študija imel pri njem brezplačno kosilo in večerjo. S tem mi je sploh omogočil vstop v srednjo šolo. — 2. V zvezi s to Cankarjevo proslavo pred petdesetimi leti v Ko-

čevju je treba popraviti zmedeno in zmotno pisanje Matije Žgajnarja v članku »Jože Šeško—prvoborec Kočevske« (zbornik »500 let mesta Kočevje«, 1971, str. 131). Žgajnar samovoljno piše, da je na Cankarjevi proslavi, ki da so ji dali naslov Na klancu (!) in je bila v Kočevju 17. maja 1926, o vlogi in pomenu Cankarja in njegovih del govoril Jože Šeško. Resnica pa je, da je slavnostni govor na tej proslavi imel avtor tega članka, tedaj šestošolec realne gimnazije v Kočevju, Jože Šeško pa je recitiral zadnje poglavje iz Cankarjeve povesti Na klancu in igral v Hlapcu Jerneju, kakor je že zgoraj povedano. To dokazuje tudi ohranjeni letak, ki ga objavljamo v reprodukciji. Prav tako zmotna je druga Žgajnarjeva trditev v istem članku na str. 133, čes da je Jože Šeško septembra 1928 režiral dramo Maksima Gorkega Mati. V resnici so kočevski študentje 19. sept. 1928 v dvorani hotela »Trst« uprizorili dramo Mati, ki jo je napisal slovenski pisatelj Ksaver Meško, režiral pa Jože Šeško, ki je dobro odigral tudi vlogo Milana. Meškovo Mater smo nameravali igrati že konec leta 1926, po nasvetu prof. Ivana Sivca pa smo se odločili za Jalnov Dom. Tudi o uprizoritvi Meškove Mater, ki sem jo šel gledat štiri ure daleč iz Kostela v Kočevje, imam obširen zapis v svojem dnevniku. (Prim. »50 let slovenske gimnazije v Kočevju«, 1969, str. 86—87, 90.)

KARITATIVNA DEJAVNOST V PIRANU V POZNEM SREDNJEM VEKU

FERDO GESTRIN

Človeške skupnosti in družba so že zgodaj v skladu z razvitostjo in svojimi materialnimi možnostmi ter vsakokratno vsebino družbene zavesti reševale vprašanja socialne zaščite svojih članov, ki so je bili potrebni. V srednjem veku je bilo to področje, ki se je kazalo zlasti v skrbi za reveže, predvsem stvar cerkve, njenih institucij, zlasti samostanov, in duhovnikov. Toda po verskem nauku je cerkev vključevala v to dejavnost tudi vse vernike; zavest o nujnosti dobrih del za dosego »večnega posmrtnega življenja« je postala splošna osnova za dajanje miloščine in karitativne dejavnosti sploh v najrazličnejših oblikah in obsegu. Zato ta osebna karitativna dejavnost, ki se kaže v skrbi za reveže, v poznem srednjem veku tudi v Piranu ni bila izjema in se po svoji vsebinski plati nikakor ni bistveno razlikovala od splošnih veljavnih oblik, vsekakor ne v širšem prostoru, na katerega se je mesto tedaj gospodarsko-prometno, politično in kulturno vezalo. Najpogostejši motivi zanjo so bili skrb za blagor duše, za odpuščanje grehov, s čimer

je treba povezovati še posebej tedaj nastali nauk o vicah in težnje po tako imenovani »dobri smrti«; javljajo pa se tudi primeri dajanja miloščine, ki so bili vezani na zahvalo za najrazličnejše priprošnje.¹

Po svojih oblikah je bila ta osebna karitativna dejavnost (caritas sive elimosina) v obravnavanem obdobju tudi v Piranu povsem neorganizirana; izvajala se je po človeku za človeka, čemur moremo slediti še po koncu srednjega veka, predvsem v dveh oblikah: ali v vsakdanjem dajanju miloščine ali v zapuščini dela ali celotnega premoženja po določilu oporoke. Prvi obliki tovrstne dejavnosti neposredno ne moremo slediti, ker zanjo ni podatkov, pač pa imamo v poznem srednjem veku zelo veliko podatkov za drugo v bogati seriji testamentov, ki jo hrani mestni arhiv v Piranu.²

Najbolj običajna oblika dajanja miloščine po oporoki je bila ta, da so testatorji zapuščali revežem v obliki legata določeno vsoto denarja ali jim namenili druge vrednosti. V letih 1348 do 1499 je npr. 81 piranskih me-

ščanov in prebivalcev različnih družbenih plasti in različnega etničnega izvora na ta način zapustilo revežem nad 1300 liber malih denarjev, nad 35 zlatih dukatov in 8 grošev. Denarne vsote, ki jih je testator namenil v oporoki revežem, so bile praviloma točno določene in so se njihove višine, vsekakor tudi glede na premoženjske možnosti testatorjev, razpenjale od par desetin solidov³ oziroma nekaj grošev⁴ do več desetlin liber malih denarjev⁵ in celo dukatov.⁶ Redki so bili primeri, da so denarno volilo revežem le na splošno označili. Tako je npr. Štefan Frasca, sin Petra iz Zagreba in prebivalec Pirana, v svoji oporoki leta 1413 določil, naj komisarji oporoke razdele revežem ves denar, ki je v njegovi hiši.⁷ Med testatorji so bili na eni strani člani piranskih plemiških družin in drugih meščanov, na drugi pa tudi številni slovenski oziroma slovanski doseljenci, meščani in prebivalci, ki so pripadali najrazličnejšim slojem od trgovcev do služabnikov in hlapcev. Tovrstna volila so bila enkratna in so se izpolnila neposredno po smrti testatorja, vendar se občasno pojavljajo tudi primeri, ko so morali komisarji ali dediči oporoke opraviti dejanje usmiljenja nekaj let⁸ ali celo več let zaporedoma.⁹

V posameznih primerih se javljajo tudi oporoke, katerih določila so tako ali drugače vezali na pogoj karitativne dejavnosti v obliki denarne miloščine, raztegnjene na več let. Tako je leta 1344 Katarina, žena Schivamala de Valsugana, meščana v Piranu, večji del premoženja zapustila nečakinji Savoridi, toda šele po smrti Katarininega moža in s pogojem, da skozi sedem let daruje revežem po 4 libre malih denarjev, ki jih bodo komisarji oporoke mednje razdelili.¹⁰ Še bolj nenavaden je bil primer oporoke Marije, žene Ivana iz Kastinjol, ki je mlinarju v mlinu na Dragonji, last Henrika Petrogna iz Pirana, zapustila dva vola in polovico vsega posevka za tisto leto pod pogojem, da bo vsako leto, dokler vola ne bosta poginila, dal kot miloščino revežem po 4 libre malih denarjev od vsakega vola.^{10a} Znani pa so tudi primeri, da so testatorji legat vezali na izplačilo določene vsote za karitativno dejavnost. Leta 1387 je Peter, sin Mateja iz Gorice (Guriča), prebivalec Pirana, zapustil Otonelu Sepa dva vinograda pod pogojem, da izplača revežem 100 liber malih denarjev.¹¹

Redkejšje od primerov denarne miloščine so bile oblike, v katerih so testatorji volili revežem del svojih pridelkov ali premičnega premoženja. Komisarji oporoke so bili dolžni te predmete razdeliti revežem nepo-

sredno po smrti testatorja ali pa so jih morali prodati in izkupiček razdeliti revežem. Najbolj pogosto so se ob takih priložnostih kot revežem podarjeni predmeti pojavljale določene množine vina, žita in mesa, dalje razno laneno in volneno blago, oblačila, krzna in živina. V zvezi s tovrstnimi miloščinami so posamezni primeri tako svojevrstni, da jih velja posebej opisati. Tako je leta 1335 Djalta, žena Almerika Petelina, Slovana iz Pirana, določila v oporoki celotno vrednost trgatve tistega leta za maše in za karitativno dejavnost.¹² Desetletje pozneje je Genovefa, vdova Pappa iz Kačic v Piranu določila v oporoki, naj se za blagor njene duše po smrti iz mere moke speče kruh in razdeli med reveže.¹³ Jurij, sin Ivana iz Zagreba, ki je bil prebivalec Pirana, pa je leta 1442 zapustil revežem kot miloščino kruha, vina in mesa v vrednosti štirih dukatov.¹⁴ Helena, žena Tomaža iz Zagreba, je leta 1476 zapustila v enak namen vse svoje platneno in volneno blago ter krzno revnim ženam in dekletom.¹⁵ Posebej je treba omeniti karitativno dejavnost v obliki pogostitve revežev po testatorjevi smrti. Tako je leta 1486 Peter s Krasa določil tako miloščino v jedi in pijači za reveže.¹⁶ Tudi pri tej obliki miloščine so znani primeri, da je testator legat vezal na izvršitev karitativnega dejanja. Matej, sin Sklavona de Valexio iz Pirana je tako zapustil Mengolinu Bonatesca leta 1360 svoj del vinograda z zemljiščem na piranskem distriktu pod pogojem, da bo šest let zaporedoma dal ves pridelek za reveže.¹⁷

Bolj pogosta oblika karitativne dejavnosti je bila zopet ta, da so testatorji neposredno ali posredno zapuščali revežem vse svoje premoženje ali vsaj njegov večji ali manjši del. V primerih neposredne zapuščine¹⁸ so bili v oporoki določeni komisarji po smrti testatorja dolžni — potem ko so bila izpolnjena vsa druga določila in volila oporoke — po svojih najboljših sposobnostih prodati premoženje in denar razdeliti revežem. V to obliko karitativnosti so že zgodaj prešli tudi v Piran doseljeni Slovenci in drugi Slovani. Tako je leta 1326 Bernard, sin Lene, ki je bil iz Solkana (»... qui fuit del Solcano districtus Goritie nunc habitator Pirani...«) vse svoje premoženje razen volil in legatov zapustil revežem.¹⁹ Podobno je storil leta 1333 piranski prebivalec Mavricij, sin Janeza iz Ljubljane; njegov komisar Donat Griffoni je bil dolžan po smrti testatorja prodati vse njegovo premoženje in z izkupičkom najprej poravnati vse njegove dolgove, ostali denar pa razdeliti med reveže.²⁰ Leto pozneje je v svojem testamentu podobno določil Janez (Janis)

iz Ljubljane; z izjemo manjših volil je vse premoženje zapustil revežem. Markvard de Petrogna, komisar oporoke, je bil po Janezovi smrti dolžan premoženje prodati in dobljeni denar razdeliti med reveže.²¹ V vsem obravnavanem obdobju se nato v tej karitativni dejavnosti pojavljajo še sorazmerno številni Slovenci in drugi Slovani, prebivalci Pirana.²² Podobna je bila praksa tudi pri zapuščini dela testatorjevega premoženja revežem. Peter, sin Rudolfa iz Ljubljane, prebivalec v Piranu, je leta 1333 v oporoki za blagor svoje duše določil, naj se proda polovica njegove hiše s pripadajočim vrtom v Kopru (»Busardagla«), a denar uporabi za maše in za reveže.²³ Darda, hči Petra iz Dubrovnika pa je leta 1368 zapustila premoženje očetu razen vinograda v Čeredi, ki naj se proda in iztržek razdeli revežem.²⁴

Pri posrednem oziroma pogojnem zapuščanju premoženja revežem je bil rezultat karitativne dejavnosti negotov, oziroma se je odložil za nedoločen čas ali pa je bil dosežen šele po izpolnitvi pogojev, ki jih je postavil testator. Pri tem so se pojavljale najrazličnejše izjemne oblike. Ena takih je bila, da je testator po besedilu oporoke zavezal dediča, da uživa dediščino le do svoje smrti, nato pa se je moralo premoženje testatorja razdeliti revežem. Tako je leta 1382 Katarina, žena Mavra, ki je bil sin Mateja iz Gorice in prebivalec Pirana, zapustila svojo hišo v Porta Mugla, svoj del raševine in svoj del pridelka iz vinograda v piranskem distriktu možu v užitek, po smrti pa naj se hiša proda in denar razdeli med reveže.²⁵ Leta 1396 pa je Nikolaj, sin Frančiška Radino, iz Pirana vse svoje premoženje na enak način zapustil materi Dominiki, po njeni smrti pa naj bi premoženje razdelili med domače, piranske reveže.²⁶

Bolj pogosta (kakor opisana oblika je bila ta, v kateri reveži nastopajo kot pogojni dediči. Testatorji so zapuščali premoženje otrokom ali bližnjim sorodnikom in šele, če so ti pomrli pred svojo polnoletnostjo, so reveži nastopili kot dediči. Komisarji oporoke so morali tedaj premoženje prodati in denar razdeliti revežem.²⁷

Prav tako pa so se pojavljali primeri, ki so bili kombinacija obeh zgornjih dveh. Leta 1360 je npr. Daniel, sin Nikolaja iz Gorice, meščan in prebivalec Pirana, zapustil premoženje otrokoma Nikolaju in Mariji. Toda, če bi oba umrla mladoletna, naj bi do smrti hasnovala premoženje žena Dominika, nato pa naj bi komisarji oporoke premoženje prodali in denar razredili revežem.²⁸ Andrej, sin Franca iz Ogrske in prebivalec Pi-

rana, je v oporoki leta 1396 določil za dediča hčer Agato; če pa bi ta umrla pred polnoletnostjo, naj bi polovico premoženja podedovala žena Marija, a drugo polovico naj bi razdelili revežem.²⁹ Obrtni mojster Jernej Lonber, sin Jurija iz Kamnika (de Camicha) in prebivalec Pirana pa je leta 1418 za dediče določil brate in otroke svoje deklice Agneze tako, da dedujejo drug za drugim. Če bi vsi pomrli pred polnoletnostjo, se iz premoženja izplača Agnezi 16 liber malih denarjev, njegovima nečakoma 3 dukate, vse drugo premoženje pa naj se proda in denar razdeli revežem.³⁰

Toda poleg teh neorganiziranih oblik karitativnih dejavnosti imamo tudi organizirane oblike; mednje je šteti zlasti znano institucijo »špitala« (hospital), ki se javlja v mestih ob morju že v visokem srednjem veku, a je tudi v mestih v notranjosti skozi ves pozni srednji vek običajen pojav.³¹ Sprva je bil morda tudi špital v Piranu le prenočišče in bivalni prostor za tujce, za popotnike in trgovce. V obravnavanem času pa je bila ustanova, v kateri so stari in tudi bolni domačini, reveži, dobivali vso oskrbo brezplačno. V poznem srednjem veku sta bila v Piranu dva špitala, stari in novi, ki so ga zgradili okoli leta 1430. Oba špitala sta bila na trgu v četrti Porta Campo, kjer se stari omenja že konec 13. stoletja.³² Pri nastanku špitala je verjetno v taki ali drugačni obliki sodelovala tudi mestna uprava, toda vzdrževal se je praviloma z miloščino, iz daril in volil, lahko pa je imel tudi svojo (podarjeno) posest, za kar pa v Piranu trenutno nimamo podatkov. Špital je vodil poseben prior, ki je bil verjetno duhovnik.³³

Organiziranost tovrstne karitativne dejavnosti v Piranu se kaže tudi v tem, da so celo občasne dohodke v obliki daril, volil in legatov v oporokah spravili v stalne, čeprav ne obvezne oblike. Zdi se, da je že ob samem začetku gradnje novega špitala mestni veliki svet sprejel sklep, naj testatorja ob pripravljanju oporoke vprašajo ali je za blagor svoje duše pripravljen darovati oziroma zapustiti del premoženja v korist novega špitala ali ne.³⁴ In resnično se nato v oporokah javlja tovrstno vprašanje oziroma pritrdilni odgovor z določeno vsoto ali predmetom, podarjenim špitalu, ali pa seveda tudi negativna odločitev testatorja.³⁵

Staremu in novemu špitalu so na ta način zapuščali z volilom ali legatom najrazličnejše v špitalu potrebne predmete in živila. Pogosto se omenjajo postelje in posteljnina z odejami,³⁶ poleg tega pa določene množine

olja, žita, soli, vina in moke.³⁷ V posameznih primerih so testatorji za glavnega dediča svojega premoženja določali špital. Tako je Blaž, sin Andreja iz Modruša, obrtnik in prebivalec v Piranu, leta 1453 zapustil vse svoje premoženje za gradnjo novega špitala.³⁸ Pavel iz Metlike (de Metlicha), ki je bil prebivalec Pirana, je špitalu zapustil svojo hišo v četrti Porta Misana, vendar pod pogojem, da jo do smrti uživa in v njej stanuje žena Magdalena.³⁹ Podobno je leta 1493 zapustil novemu samostanu vse svoje premoženje tudi Jurij, imenovan Varosdin, ki ga pa do svoje smrti še uživa žena Agneza.⁴⁰

V primerjavi s temi so daleč prevladovala denarna volila, ki so jih testatorji namenili ali za gradnjo novega špitala⁴¹ ali neposredno revežem v špitalu, bodisi tako, da se denar mednje razdeli, bodisi da se zanje porabi.⁴² Višina denarnih volil novemu špitalu je bila po primerih zelo različna. Večinoma so se zneski gibali od 20 do 40 solidov, le redko so bili manjši (10 solidov in manj). Dosegali pa so tudi višino po več (3, 4, 5 in celo 20) liber malih denarjev, po en ali dva dukata in le izjemoma večji znesek.^{42a} Redki so bili tudi primeri, da so testatorji zapuščali špitalu denarne zneske z namensko uporabo. Tako je Janez, sin Savarina de Savarino, leta 1456 špitalu zapustil 20 liber malih denarjev za nakup sklavin za potrebe revežev v špitalu.⁴³ Gregor iz Zagreba, Martinov sin pa je novemu špitalu leta 1481 zapustil 20 dukatov, za kar naj bi kupili kelih za špitalsko cerkev, preostanek denarja pa naj bi uporabili za nakup odej.⁴⁴ Podobno kakor pri drugih oblikah karitativne dejavnosti, se je tudi tu v posameznih primerih uveljavljalo pogojno darovanje oziroma dedovanje. Leta 1482 je tako Frančišek, sin Jurija s Paga, ki je bil meščan in prebivalec Pirana, zapustil svojima sinovoma vse svoje premoženje. Toda, če bi oba umrla mladoletna, dobi dediščino žena Cecilia, vendar brez vinograda v Kastinjolah, ki ga morata v tem primeru komisarja za izvršitev oporoke prodati in denar izročiti novemu špitalu v Piranu.⁴⁵ V drugi polovici 15. stoletja je v 103 oporokah prav toliko testatorjev novemu špitalu v Piranu darovalo na ta način 127 liber malih denarjev, 9 solidov ter 36 dukatov.

V vse zgoraj navedene oblike karitativne dejavnosti, ki so bile namenjene prvenstveno revežem iz Pirana, so se poleg romanskih, italijanskih prebivalcev mesta vključevali tudi številni Slovenci in Slovani iz dela sedanjih jugoslovanskih dežel nasploh, predvsem iz Hrvatske in Slavonije ter Dalma-

cije, doseljeni in živeči kot prebivalci ali meščani v Piranu. Tudi to dejstvo samo po sebi dokazuje proces neposrednega vključevanja zalednega prebivalstva v življenje tega (in drugih) primorskega mesta, a hkrati in še v povečani meri tudi tesno povezanost zaledja z obalnimi mesti, ki jim to prebivalstvo v obravnavanem obdobju daje v veliki meri slovenski oziroma slovanski pečat.

Med udeleženci karitativne dejavnosti v Piranu se tako omenjajo došleci iz bližnjega slovenskega zaledja mesta, v še mnogo večjem številu pa ljudje iz širšega slovenskega zaledja. Med prvimi so bili npr. priseljenci iz Siparja, Rožača, Kačic, s piranskega Kraisa in od drugod, med drugimi pa ljudje iz Gorice (30) Ljubljane (21), Celja (Cil, Cille, 8), Metlike (Metlicha, Motelicha, 7) Murske Sobote (Soboth, 3), Devina (3), Laškega (Lasco, 2), Sv. Križa (2), Novega mesta (Nustat, de Mista, de Nouo mest, 2), Kamnika (Camicha), Škofje Loke, Gornjega gradu (Gorina grad), Zagorja (Sagorie), Kostanjevice (Castagnaiça), Loža, Postojne (Pustoina), Vipave, Solkana, Stare vasi pri Ljubljani (de villa veteris de Lubiana) in še nekaj drugih krajev (po 1). Tem se priključujejo priseljenci iz Dubrovnika (3), Splita (1), Trogira (2), Šibenka (1), Zadra (4), Senja (10) in otokov Krka (2), Cresa (2), Osorja (1), Raba (2), Paga (9), Korčule (2); dalje iz Zagreba (29), Krapine (6), Varaždina (1), Topuska (Toposch de Sclauonia, 1), Virovitice (1), Požege (5), Gorjana (2), Samobora (de Samibora, 1), Koprivnice (Copreuiza, 1), Zrinja (6), Blagaja (de Blagaia, 5), Modruša (5), Brinja (2), Otočca (Otoxaç, 2), Krbave (Carbauia, 1) ter celo iz Bosne iz doline reke Sane (1).

Za obravnavano obdobje značilen pojav v Piranu je bilo tudi to, da testatorji praviloma niso več zapuščali svojega premoženja cerkvam, duhovnikom in bratovščinam kot glavnim dedičem. To se skoraj ni dogajalo niti v primerih, ko testatorji niso imeli svojih neposrednih dedičev. Cerkvam in duhovnikom so večinoma določali le sorazmerno manjše zneske za plačilo maš zadušnic, za pokop, za nakup sveč pri raznih oltarjih in podobno. Ta ugotovitev velja tudi za slovenske in slovanske doseljence v mestu. Med sorazmerno številnimi njihovimi oporokami moremo v obravnavanem obdobju navesti le skromno število oporok, v katerih so zapustili premožnje cerkvi. Poglejmo jih.

Jakob, sin Pavla iz Zagreba, ki je bil hlapec in kolon (famulus sive laborator) Jerneja Vedurna iz Pirana, je leta 1438 vse svoje premoženje zapustil Klemenu, kanoni-

ku pri cerkvi sv. Jurija, in gostilničarju Demetriju, sinu Ulrika iz Zagreba.⁴⁶ Leta 1456 je Barnaba, sin Jurija iz Ogrske, verjetno iz Slavonije, kot glavnega dediča svojega premoženja določil zakristijo pri glavni piranski cerkvi sv. Juriju.⁴⁷ Slovan Jurij, imenovan »Cuda crana« (?), je leta 1473 svoje premoženje zapustil oltarju blizu zakristije v cerkvi sv. Janeza in sv. Marku (verjetno oltarju, ki je bil posvečen temu svetniku).⁴⁸ Tri leta pozneje pa je Benedikt, sin Jurija iz Zadra, svoje premoženje zapustil za gradnjo ali popravilo frančiškanskega samostana v Piranu.⁴⁹ To bi bili vsi primeri oporok slovenske provenience v Piranu, ki so kot poglobitve dediče določale cerkvene institucije ali duhovnike.

Prav toliko moremo navesti iz istega kroga ljudi tudi pogojnih volil cerkvam. Leta 1453 je tako Simon de Sclabonie, sin Ivana in hlapec pri Nikolaju de Petrozna, zapustil vse svoje premoženje štirim bratom, Martinu, Blažu, Juriju in Mihaelu, s pogojem, da pridejo po njegovi smrti v enem letu v Piran in prevzamejo dediščino. V nasprotnem primeru naj bi šla vsa zapuščina za popravilo cerkve sv. Jurija.⁵⁰ Deset let pozneje je Fabijan, sin Petra iz Zagreba, prebivalec Pirana, v oporoki zapustil premoženje otrokoma Katarini in Petru; če pa bi dediča mlađoletna umrla, naj vse premoženje deduje frančiškanski pater Luka.⁵¹ Agata, žena Andreja iz Požege, pa je leta 1488 za pogojnega dediča vsega svojega premoženja določila brata Bernardina iz piranskega samostana minoritov. Toda dedoval bi le v primeru, če bi njen glavni dedič sin Peter umrl pred polnoletnostjo, a še to šele potem, ko bo njen mož Andrej do smrti užival premoženje.⁵² Leta pozneje je Mateja, žena Mihaela iz Krapine, zapustila svoje premoženje sestri Heleni s pogojem, da njen mož Janez ne bo udeležen pri dediščini. Če pa bi sestra umrla (prej kakor testatorka), naj bi premoženje v enakih delih dedovali kapitelj pri cerkvi sv. Jurija, frančiškanski samostan in samostan sv. Bernardina.⁵³ Za zaključek tovrstnih volil naj navedemo, da je leta 1499 kot izjemen primer legata cerkvi Janez (Anzel), sin Nikolaja iz Ljubljane, določil enkratno miloščino na dan svoje smrti v višini 1 dukata bratom samostana sv. Pelegrina.⁵⁴

S temi oblikami karitativne dejavnosti se Piran in njegovo prebivalstvo vključujeta v splošni tok razvoja v obravnavanem obdobju, vsekakor se od njega, kljub nekaterim značilnostim oziroma posebnostim bistveno ne razlikujeta.

OPOMBE

1. Npr. PA, TA — 1490 dec. 19: »... unam caritate more antiquo pro anima sua et viri et filiorum suorum.« — 2. Serija testamentov v Piranskem arhivu (PA, TA) je izredno bogata, samo za srednji vek ima nekaj tisoč aktov. — 3. PA, TA — 1382 avg. 31 in sept. 2. — 4. PA, TA — 1323 maj 3, 1373 april 17. — 5. PA, TA — 1374 okt. 13, 1467 okt. 26. — 6. PA, TA — 1462 dec. 1. — 7. PA, TA — 1413 avg. 9. — 8. Npr. PA, TA 1462 jan. 30: »Item dimisit pro male ablatis incertis pro animarum illorum a quibus aliquid in debite habuisset libras viginti quinque parvorum dispersandas per infrascriptos eius commissarios pauperibus Christi ubi ipsi melius videbitur et hoc infra terminum duarum annorum immediate post eius obitum, quas libras viginti quinque voluit extrahi de denariis exigendis pro sale suarum salinarum onerando super navigijs comunis venetiarum.« — Oporoka Nikolaja de Mauro iz Pirana. — 9. Npr. PA, TA — 1486 sept. 2: »Item iussit fieri vnam caritatem singulo anno et in quo iussit exponi duc. 1 per Anzel virum suum dum ipse vixerit in hic mundo.« — Oporoka Milice, žene Janeza iz Ljubljane. — 10. PA, TA — 1344 dec. 16. — 10a. PA, TA — 1348 dec. 24. — 11. PA, TA — 1387 maj 20. — 12. PA, TA — 1335 sept. 8. — 13. PA, TA — 1345 jan. 12. — 14. PA, TA — 1442 febr. 13. — 15. PA, TA — 1476 marec 29: »Item iussit dispersari omnes eius panni linei et lanei et pilipias a suo dorso inter pauperes feminas et puellas per commissarios suos ubi illis melius videbitur.« — 16. PA, TA — 1486 april 24: »... et feceret vnam elemosinam cibi et potus pro anima sua pauperibus Christi.« — 17. PA, TA — 1360 sept. 16. — 18. Formula se je glasila npr. PA, TA — 1405 jul. 8: »... pauperes Christi indigentes sibi heredes universales esse voluit et instituit.«, ali PA, TA — 1409 febr. 25: »... pauperes Christi sibi heredes instituit.«, ali PA, TA — 1464 avg. 5: »... pauperes Christi suos heredes esse voluit et instituit.« — 19. PA, TA — 1326 avg. 28. — 20. PA, TA — 1333 sept. 8. — 21. PA, TA — 1334 avg. 31. — 22. PA, TA — 1335 sept. 30, 1336 febr. 14, 1347 sept. 16, 1371 avg. 1, 1374 avg. 15, 1382 okt. 3 in avg. 14, 1392 sept. 10, 1409 febr. 25, 1410 avg. 21, 1417 okt. 3, 1420 jul. 22, 1426 dec. 28, 1429 jul. 29, 1464 avg. 5. itd. — 23. PA, TA — 1333 avg. 8. — 24. PA, TA — 1368 okt. 19. — 25. PA, TA — 1382 avg. 23, prim. še 1497 jul. 29. — 26. PA, TA — 1396 avg. 18. — 27. Npr. PA, TA — 1348 avg. 13, 1377 avg. 19, 1380 dec. 18, 1381 marec 17, 1417 sept. 3, 1417 nov. 8. — 28. PA, TA — 1360 maj 23. — 29. PA, TA — 1396 jul. 17. — 30. PA, TA — 1418 avg. 16. — 31. Prim za Ptuj in Maribor J. Wechner, Beiträge zu einer Geschichte des Heilwesens, der Bäder und Heilquellen in Steiermark bis incl. 1700. MHVSt 33 (1885), str. 68; Ig. Orožen, Das Bisthum und Diöcese Levant, Marburg 1875, str. 554. — 32. PA, TA — 1292 febr. 29, 1450 sept. 22. — 33. PA, TA — 1463 jun. 8: Lenart, sin Leopolda iz Benetk; 1492 avg. 12: Simon; 1500 marec 6: Janez (Joannes prior hos-

pitalis predicti). — 34. PA, TA — 1437 dec. 26.: »Facta sibi primo et ente omnia conscientia si vellet dimittere pro anima sua hospitali novo in Pirano iuxta partem captam in maiori consilio Pirani eidem hospitali dimisit vigore presentis testamenti soldos 20 parvorum pro anima sua.« — 36. Npr. PA, TA — 1382 sept. 30, 1420 nov. 13: »... duo paria lintheamium videlicet par unum telle grosse et alterum telle subtilis.« 1499 okt. 18 itd. — 37. Npr. PA, TA — 1467 marec 31, 1475 dec. 22, 1476 marec 21, 1485 sept. 18 itd. — 38. PA, TA — 1453 jul. 7: »... fabricam dicti hospitali sibi heredem universalem esse voluit et instituit.« — 39. PA, TA — 1482 maj 3: »... Item legavit hospitali novo de Pirano unam suam domum positam Pirani in porta Misana apud domum ser Odorici Saracho (?) hac conditione quod Magdalena uxor eius in ea possit habitare sive ea possit gaudere in vita sua.« — 40. PA, TA — 1493 okt. 7: »... quod post dicte uxore sue mortem bona que reperiuntur de dicta eius che-

reditate deveniant predicto hospitali novo.« — 41. »... pro fabrica dicti hospitalis novi«, prim. PA, TA — 1441 avg. 13, 1453 jul. 7. — 42. Npr. PA, TA — 1459 jun. 8 in jul. 17. — 42a. Npr. PA, TA — 1483 dec. 5. — 43. PA, TA — 1456 jul. 5: »In primis dimisit hospitali Pirani libris 20 parvorum ex quibus iussit emi sclavinas in subventionem pauperum dicti hospitalis.« — 44. PA, TA — 1481 febr. 7. — 45. PA, TA — 1482 maj 4. — 46. PA, TA — 1438 maj 30. — 47. PA, TA — 1456 febr. 5. — 48. PA, TA — 1473 nov. 23. — 49. PA, TA — 1476 jan. 11: »... fabricam conventus sancti Francisci de Pyrhano sibi heredem universalem esse voluit et instituit.« — 50. PA, TA — 1453 jul. 30. — 51. PA, TA — 1463 marec 23. — 52. PA, TA — 1488 dec. 24. — 53. PA, TA — 1489 jul. 21. — 54. PA, TA — 1499 nov. 25: »Item iussit fieri unam caritatem die obitus sui fratribus sancti Pelegrini valoris unius ducatus.«

BOJ ZA SEVERNO SLOVENSKO MEJO 1918/19 V PREKMURJU*

LOJZE UDE

Ob razpadu Avstro-Ogrske oktobra 1918 so mogli biti ogrski oz. prekmurški Slovenci, kakor so jih nazivali Slovenci v Avstriji, na osvoboditev, združitve s Slovenci v novo ustanovljeni jugoslovanski državi, najmanj pripravljene.

Poglavitni vzrok te slabe pripravljenosti je v pritisku madžarskega nacionalizma, katerega nosilca sta bila madžarsko plemstvo in meščanstvo s svojo ideologijo o integriteti ozemlja svetoštetanske krone. Ves vpliv uprave in šolske vzgoje posebno od dualistične ureditve Avstro-Ogrske 1867 dalje je bil usmerjen na uveljavljanje te miselnosti in zlasti tudi na zaviranje vseh, tudi kulturnih stikov s Slovenci v Avstriji.

V svoji socialni sestavi in maloštevilnosti — okrog 100.000 konec 19. stoletja — so se mogli prekmurški Slovenci temu pritisku težko upirati. Bili so mali kmetje, ki se po večini niso mogli preživljati z delom na svojih kmetijah, temveč so morali iskati zaslužka še z delom na madžarskih veleposestvih. Madžarski veleposestniki, grofi in knezi, so imeli toliko zemlje, da si od severozahodnega do jugovzhodnega dela Prekmurja mogel priti, ne da bi stopil na zemljo slovenskega kmeta. Zaslužka so iskali tudi s

sezonskim delom izven Prekmurja, najraje v Slavoniji in med Slovenci na avstrijskem Štajerskem. Razen kmetov je bilo Slovencev še nekaj obrtnikov, toda gostilničarji in trgovci so bili po večini madžaronski židje. Posvetni inteligenti, največ učitelji, so bili redko zavedni Slovenci. Le duhovščina, po svoji legalistični miselnosti sicer ogrsko svetoštetansko patriotična, je po vernosti imela s slovenskim ljudstvom tudi jezikovni stik in je bila proti jezikovni madžarizaciji.

Politično se prekmurški Slovenci v lastni stranki niso mogli organizirati, ker so v madžarski »demokraciji« imeli volilno pravico predvsem plemiči in meščanski davkoplačevalci, ter njihova inteligenca.

Madžarizacijske tendence so bile vidne posebno v tehle zakonih, ki so izšli kljub zakonu št. XLIV iz leta 1868 o »narodni, jezikovni enakopravnosti« na Ogrskem, ki pa se je v nadaljnjem izkazal le kot lepa deklaracija za zunanji svet in ne kot resna pravna obveznost:

Že s kazenskim zakonom iz leta 1878 je bilo po členu 171 in 172 mogoče kazensko preganjati vsako delovanje, ki je nasprotovalo madžarizaciji.

S šolskim zakonom XVIII iz leta 1879 (minister Agoston Trefort) je bilo določeno, da se mora madžarščina kot učni jezik uvesti v vse šole, tudi verske. Le glede verouka do

* Povzetek neobjavljene obširnejše razprave.